

Ihailua ja pettymyksiä

Piela, Ulla 2023. *Toiveiden maa. ylioppilaiden matkakertomuksia autonomian ajalta*. Tietolipas 282. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 351 sivua.

Merja Leppälahti

Kiinnostus kansanrunouden keräämiseen heräsi jo 1700-luvulla, mutta se vahvistui romantiikan aikana erityisesti J. G. von Herderin tekstien vaikutuksesta. Suomessa erityisesti Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, mutta myös muutamat muut yhdistykset, jakoivat stipendejä perinteenkeruuretkiä varten. Keruumatkoja tehtiin koko Suomen suuriruhtinaskunnan alueella sekä Venäjän Karjalassa, Värmlannissa, Finnskogenissa, Norrbotenissa ja Inkerissä. Rahoituksen edellytyksenä oli, että kerääjät luovuttivat arkistoon perinnesaaliinsa sekä kertomuksen keruumatkastaan. Matkakertomukset ovat usein kymmenien sivujen mittaisia ja joskus jopa parisataasivuisia. Niitä, tai muokattuja osia niistä, julkaistiin myös lehdissä nopeasti matkojen jälkeen.

Ulla Piela on tarkastellut yli sataa perinteenkerääjien kirjoittamaa matkakertomusta vuosilta 1836–1917. Useimmat kerääjistä olivat nuoria miehiä, Suomen Keisarillisen Aleksanterin yliopiston opiskelijoita, ylioppilaita tai maistereita. Piela on tarkastellut kertomuksia toisaalta kerrontana, jossa toistuvat aiheet, teemat, motiivit ja merkitykset, sekä tarinoina matkoista, joita on mahdollista lukea monista eri näkökulmista. Kummasakin tarkastelussa matkakertomuksia luetaan tulkintoina matkalla nähdystä, kuullusta ja koetusta.

Kiinnostus kansanperinteeseen

Ennen ensimmäisen Kalevalan ilmestymistä vuonna 1835 Elias Lönnrot oli tehnyt kuusi runonkeruumatkaa Itä-Suomeen ja Vienan Karjalaan. Sen jälkeen Lönnrot jatkoi runojen kokoamista ja julkaisi vuonna 1849 toisen, paljon ensimmäistä laajemman Kalevalan. Lönnrotin esimerkki innoitti myös ylioppilaita kansanrunouden keräämiseen.

Kalevala ja kansanrunous nähtiin osoituksena kansan menneisyydestä ja suomalaisuuden arvosta. 1800-luvun loppupuolella myös suomen kielen asema oli noussut poliittiseksi kysymykseksi. Osa keruumatkoista kohdistuikin nimenomaan kieleen, murrenastoon ja

lauseoppiin. J. Heikki Karhu kartoitti Oulun seudun murretta ja murrerajoja vuonna 1894. Kielen tallentamisen tarkoituksessa saatettiin myös kerätä esimerkiksi satuja, kuten teki Salu Latvala vuonna 1895.

Vuonna 1888 Kaarle Krohn nimitettiin suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen dosentiksi ja vuonna 1898 oppiaineen professoriksi. Myös Kaarle Krohn kiersi kansanperinteen keruussa vuosina 1882–1885 varsin laajalti: hän kävi Vienassa, Aunuksessa, Raja- ja Pohjois-Karjalassa, Pohjanmaalla, Hämeessä, Savossa ja Värmlannissa. Krohn sai Virosta idean kerääjäverkoston luomiseksi, mutta 1900-luvulle tultaessa stipendiaatteja oli kerääjinä kuitenkin vielä selvästi enemmän kuin verkoston kansankerääjiä.

Isänmaan asialla

Piela toteaa kerääjien kiinnostuksen lähteä keruumatkoille juontuvan romantiikan ideologiasta ja korkeakulttuurisesta kansallisaatteesta. Erityisesti kalevalamittaisten eppisten runojen ja satujen uskottiin välittävän todisteita suomalaisten menneisyydestä, ja runojen tallentaminen nähtiin isänmaallisena tekona. Myös halu tutustua kotimaahan toimi perinteenkeruuseen lähden vaikuttimena. Itse arvelen, että keruumatkalle lähtöön saattoi monen kohdalla liittyä myös jonkinlaista seikkailunhalua, vaikka sitä ei eksplisiittisesti matkakertomuksissa nosteta esille.

Matkaa tehtiin usein jalan, ja apua tarvittiin lähinnä vesien ylityksissä. Poikkeuksiakin oli, esimerkiksi Vilho Alavan ja Kusti Karjalaisen keruumatka Tverin lääniin vuonna 1895. Kerääjät matkustivat mukavasti laivoilla, junissa ja ajureiden kyydissä ja majoittuivat jopa hotelleihin. Kertomus nuorten miesten matkasta on iloinen ja kuvaa onnistumisia eikä vaikeuksia, joita niitäkin matkalla oli. Kuvauksissa on lisäksi mukana toinen toistaan kauniimpia tyttöjä, joita nuorukaiset matkallaan tapasivat. Nuorten miesten neljä kuukautta kestänyt matka kuvattiin matkakertomuksessa miellyttävänä ja onnistuneena, ja se todella tuotti myös runsaan keruusaaliin.

Karjalassa ja Inkerissä

Erityisesti Kalevalan ilmestyminen oli nostanut Karjalan kansallisromanttiseen erityisasemaan. Varsinkin Vienan Karjala nähtiin lähes myyttisenä muinaissuomalaisuutena, mutta myös muissa Karjaloissa sekä Suomen että Venäjän puolella oli erityistä hohtoa. 1800-luvulla Vienan Karjalassa kävivät mm. J. F. Cajan, M. A. Castren, D. E. D. Europaeus, A. A. Borenius, A. Genetz, A. Berner, A. W. Ervasti, Hj. Basilier, J. W. Juvelius, Heikki Meriläinen, Matti Varonen ja Kaarle Krohn. 1900-luvun puolella Vienassa kävivät mm. I. K. Inha ja Kustaa Karjalainen vuonna 1911 ja A. O. Väisänen vuonna 1915. Vuosina 1918–1920 alueella sodittiin, ja Tarton rauhansopimuksen jälkeen vuonna 1920 rajat sulkeutuivat eikä runonkerääjillä ollut alueelle pääsyä vuosikymmeniin.

Piela on löytänyt perinteenkerääjien matkakertomuksista erityisen Karjala-retoriikan, jolla Karjalaa toiseutettiin ylistämällä ja ihannoimalla. Tähän retoriikkaan kuului koskematon luonto ja sen yhteys runolaulajiin, jotka nähtiin ”kuolevan sankariajan viimeisiksi edustajiksi”. Asiaan kuului myös nostaa esille huoli asukkaiden huonoista oloista.

Karjalankävijät kuvailivat myös huonoja puolia. Kaikki matkaajat eivät viehättyneet luonnosta. Suomalaisema oli paitsi rumaa, myös ikävän vaikeakulkuista. Myös ortodoksinen usko ja Venäjän vaikutus nähtiin kansaa huonontavina tekijöinä. Vastakkainasettelu venäläisten ja karjalaisten välillä on myös toistuva aihe. Lisäksi varsinkin myöhemmät kerääjät valittivat kansan hylkäävän kansanrunouden ja tarttuvan kaikenlaisiin uudenaikaisiin ”renkutuksiin ja rivouksiin”.

Myös Inkeri on kiinnostanut suomalaisia perinteenkerääjiä, mutta heillä oli usein matkoiltaan sopeutumis- ja ymmärtämisvaikeuksia. Maaorjuus sekä erilaiset etniset ja uskonnolliset ryhmät tekivät Inkeristä suomalaiselle ylioppilaalle hyvin vieraan. Perinteenkeruuta vaikeuttivat myös paikkakuntalaisten epäluulot: kulkijoita epäiltiin varkaiksi ja vakoilijoiksi, heidän luultiin levittävän tarkoituksella koleraa keisarin tai jonkun muun käskystä. Myös käsitys kansanperinteen synnillisyydestä esti sen esittämistä vieraille. Piela nostaa erityisesti esille, miten valtavan erilaisia ovat inkeriläisen maaseudun asukkaan ja suomalaisen kouluja käyneen nuorukaisen tiedot ja käsitykset maailmasta.

Perinteenkeruun alkuaskelia

Ulla Piela on tarttunut kiinnostavaan aineistoon, jota ei aikaisemmin ole näin järjestelmällisesti tarkasteltu. Aluksi hän avaa runonkeruun historiallista ja ideologista taustaa. Kirja käsittelee samalla myös hiukan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran historiaa ja seuran osuutta perinteenkeruiden varhaisvaiheissa.

Perinteenkerääjien matkakertomukset kuvaavat heidän käsityksiään ja odotuksiaan ”kansasta” ja kotimaasta. Niissä näkyy sekä haltioitunutta ihailua että myös pettymystä, kun ”kansa” ei ollutkaan ihan sellaista kuin ihannoiduissa kuvitelmissa. Sivistyneistön haaveissa suomalaisuus haluttiin usein nähdä yksikielisenä ja kulttuurisesti homogeenisena. Perinteenkeruumatkoilla kuultiin monia kieliä ja tavattiin kaikin tavoin toisenlaisia ihmisiä kuin kerääjien kokemuspöydä oli aikaisemmin kuulunut.

Piela nostaa esille toiminnan perinneaineistojen synnyn takana ja yksittäisten kerääjien omakohtaiset kokemukset. Vaikka matkakertomusten laatimista ei ollut vakioitu ja kertomukset ovat keskenään erilaisia, Piela löytää aineistostaan monia tyypilliseen ”perinteenkeruukertomukseen” kuuluvia osia ja rakenteita. Esille nousee varsinkin *toiseuttaminen*, jossa rahvaan erilaisuus nähdään negatiivisessa valossa, heidät leimataan huonommiksi.

On hyvä muistaa, etteivät perinnekokoelmat koskaan ole vain ilmestyneet arkistoihin, vaan niillä on kerääjänsä. Kerääjien näkökulmat, kiinnostuksen kohteet ja niiden pohjalta tehdyt valinnat ovat vaikuttaneet siihen, mitä arkistoissa nykyään on ja siihenkin, mitä ei ole. Ulla Piela on tehnyt hienon työn nostaessaan esille ihmiset ja matkat varhaisimpien perinneaineistojen taustalla. Tekstikatkelmien avulla lukijakin saa eläytyä autonomian ajan keruumatkoihin. Kirjassa on liitteinä arkiston matkakertomukset kerääjittäin ja erikseen vielä kirjassa siteerattujen kerääjien esittelyt; lisäksi liitteinä on keruiden ajankohdat vuosikymmenittäin ja keruumatkojen maakunnat sekä useita hyödyllisiä ja kiinnostavia karttoja.

FT Merja Leppälahti on turkulainen folkloristi.